

“Çeviri”, “Tercüme”, “Tefsir” Kavramlarının Tahlili ve Kur’an Çevirilerinde Yöntem Sorunu

Araştırma
Makalesi
Research
Article

İdris SAĞIR

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı
Republic of Turkey Ministry of National Education
Kahramanmaraş, Türkiye
✉ idrissagir@gmail.com

ORCID ID orcid.org/0000-0001-6319-0137

Yazar
Author

Sağır, İdris. “Çeviri”, “Tercüme”, “Tefsir” Kavramlarının Tahlili ve Kur’an Çevirilerinde Yöntem Sorunu”. *Tevilat* 5/2 (Aralık 2024), 391-420.
DOI doi.org/10.53352/tevilat.1557612

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 28.09.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2024

e-ISSN: 2757-654X
www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

“Çeviri”, “Tercüme”, “Tefsir” Kavramlarının Tahli ve Kur’an Çevirilerinde Yöntem Sorunu

Çeviri, Akşit Göktürk’ün deyiimiyle başka dillerin inşa ettiği başka dünyaların tanıtılmasıdır. Yani dillerin dilidir çeviri. O halde çevirmen, çevirmeye talip olduğu metnin dilinin dünyasına hâkim olduktan sonra, hedef dilde aslına uygun bir tarzda kendi sanatını da katarak yeni bir inşa sürecini başlatmış demektir. Çeviri, tek tek sözcüklerin anlamlarını, hedef dilin gramatik kuralları içerisinde yeniden sıralamak değil; manayı o dilde yeniden oluşturmaktır. Çeviri yapmak birçok zorluklar içermektedir ne kadar başarılı bir tercüme yapılmış olursa olsun, herhangi bir dilde yazılmış bir metnin başka bir dile mutlak tercümesinden bahsedilemez. Hele bu, edebi metin hüviyetinde, sözlü bir dil yapısına sahip Kur’an ise aynıyla tercüme etmenin imkânı neredeyse yok gibidir. Son yüzyılda ülkemizde yapılan meal çalışmalarında “çeviri kuramı”na dair epistemolojik bilgi eksikliğine dayalı bir “yöntem sorunu”nun olduğu anlaşılmaktadır. Bunun, Kur’an tercümesindeki tezahürü; “bağlam sorunu”, “sözcüğün kullanım şekline bağlı sorunlar”, “üslup sorunu”, “dil mantığı sorunu”, “Kur’an’ın iç düzeninden ve sözlü bir hitap olmasından kaynaklı sorunlar” vs. olarak görülmektedir. Önemli olan bir başka sorun ise çeviri tekniği açısından kullanışlı bir yöntem olmayan “lafzî tercüme”dir. Araştırmanın gayesi; var olan bu sorunları alanda yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla destekleyerek ilgili kavramlar çerçevesinde tartışmak ve Kur’an çevirisine metodolojik bir katkı sağlayabilmektir.

Özet

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’an, Çeviri, Tercüme, Metot.

Analysis of the Concepts of ‘Translation’, ‘Interpretation’, ‘Tafsir’ and the Problem of Methodology in Qur’anic Translations

Translation, as Akşit Göktürk puts it, is the introduction of other worlds built by other languages. In other words, translation is the language of languages. Therefore, once the translator has mastered the world of the language of the text that he or she aspires to translate, it means that he or she has started a new construction process in the target language by adding his or her own art in a style that is in accordance with the original. Translation is not about reordering the meanings of individual words within the grammatical rules of the target language; it is about reconstructing the meaning in that language. Translation involves many difficulties and no matter how successful a translation may be, there can be no absolute translation of a text written in one language into another. Especially if it is the Qur’an, which is a literary text and has an oral language structure, it is almost impossible to translate it exactly. It is understood that there is a “methodological problem” based on the lack of epistemological knowledge of “translation theory” in the translation studies conducted in our country in the last century. The manifestation of this in the translation of the Qur’an is seen as “the problem of context”, “problems related to the way the word is used”, “the problem of style”, “the problem of language logic”, “problems arising from the internal organization of the Qur’an and the fact that it is an oral address”, etc. Another important problem is “literal translation” which is not a useful method in terms of translation technique. The aim of the research is to discuss these problems within the framework of the relevant concepts by supporting them with the findings of the studies conducted in the field and to make a methodological contribution to the translation of the Qur’an.

Abstract

Keywords: Tafsir, Quran, Translation, Interpretation, Method.

Giriş

Kur'ân'ın ilk çevirisi, Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği ilk dönemlere kadar gider. Çeviride ilk örnek 12. yüzyıldır ve satır arası çeviri şeklindedir. "Meal formuyla ilk Türkçe Kur'ân tercümesi ise Katolik bir Hıristiyan olan Zeki Megamiz tarafından 1914 yılında yapılmıştır. Yarım bırakılan bu eser İzmirli İsmail Hakkı tarafından tamamlanarak 1926 yılında yayınlanmıştır."¹

Günümüzde Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak ve onun hitabını kavramak isteyen ve Arapça bilgisi olmayan kimseler ister istemez onun tercümesine müracaat etmek zorundadırlar.² Kur'ân mealini eline alan Türk okuru meallerdeki çeviri sorunları nedeniyle, asıl manaya ulaşmada bazı engellerle karşılaşmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, öncelikle indirildiği ilk muhatap toplumun, sonra da tüm insanlığın hayatına istikamet kazandıracak yaşama kavuşmaları için anlaşılacak üzere gönderilmiş bir kitaptır. Bu vesileyle daha geniş kitlelere ulaştırmak için farklı dillere tercüme edilmiştir. Her ne kadar yakın tarihte İslam ümmetinin ittihadına hanel getireceği düşüncesi ile tercümesinin yapılması hoş karşılanmasa da artık günümüzde farklı dillere tercümesinin zaruri bir hal aldığı ortadadır.

Görüldüğü üzere, erken sayılabilecek tarihlerden beri tercümesi yapılan, ancak son asırda yoğunluk kazanan Kur'ân'ın kutlu mesajını muhatabına iletmede standart bir yolun bulunmadığı, bu nedenle yapılan meallerin hedef dile doğru olarak aktarılmadığı izahattan vareste bir olgudur. Çeviri yapmak bir sanat ise bu sanatı başarılı bir esere dönüştürmede özgün dilin ve erek/hedef dilin inceliklerini bilmek gibi iki ana temeli vardır. "Her tercüme metin orijinalin bir başka dildeki ikizi değil, mütercimnin zihninde ve duygularında oluşan anlamın yeni bir dilde ete kemiğe büründüğü yeni bir eseridir."³

Kur'ân, maksadını anlatırken diğer beşerî metinler gibi yine beşerî bir olgu olan dili kullanmıştır. Bu haliyle anlaşılabilirlik ve başka bir dile çevrilebilirlik yönü ile diğer metinlerden hiçbir farkı

¹ Gülgün Yazıcı, "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meallerinde Türkçenin Serüveni", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010).

² Yazıcı, "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meallerinde Türkçenin Serüveni", 2/383.

³ Zekeriya Pak, "Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlama ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 2/440.

yoktur.⁴ Bu nedenle çeviri yapmadaki temel ilkeler Kur'ân çevirilerinde de geçerlidir. Lafza sadakat endişesinden dolayı, iki dil arasındaki tarihi ve kültürel farklılığın ihmal edilmesi ve deyimlerin bile lafzi tercümeyle tâbi tutulması anlamın zayi olmasına neden olmaktadır. Oysa çeviride asıl olan direkt olarak lafzı değil, o lafzı dengi bir mana ile diğer dile aktarmaktır. Ne var ki bazı Kur'ân çevirilerinde, mezhebî ve işârî tefsir örneklerinde olduğu gibi, mana üzerinde aşırı tasarrufta bulunmak anlamın lafz ile bağının tamamen kopmasına sebep olabilmektedir. Kelâm-ı ilâhîyi zorlama yorumlara tabi tutmak, ona söylemediğini söyletmek demek olur ki bu açık bir bühtandır. Çeviride bu sorunları bertaraf etmenin yolu, modern çağın “çeviribilim” anlayışından hareketle, Kur'ân'ın özel yapısına uygun, doğru bir usul ortaya koymaktan geçer. Yoksa “usulsüz vusul olmaz” kaidesine yapılan her tercüme hareketi karanlığa kurşun atmak anlamına gelir.

Düşünceler sınırsız; onu ifade edecek kelimeler sınırlıdır. Haliyle zûvücu kelimelelerin tüm dillerde bulunması mukadderdir. Buna mukabil konteksti içerisinde o kelimelelerin ifade ettiği mana tektir ve tek olmalıdır. Kelimelelerin tek başlarına anlamları yoktur cümlelelerin anlamı vardır. O cümle içerisindeki anlamını da bağlamı ortaya koyar. Bağlamadan yoksunluk, manada kopukluğa bu da edebi ve akıcı bir üsluba engel olur.

1. Çeviri Nedir?

Dil, “sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzen, düşünme ve düşünülmeni aktarma dizgesi”⁵ diye tanımlanmakla birlikte, dilin doğasını anlamak için, diller arasındaki farklılıklara bakmadan önce, herkes dilin doğuştan geldiği hakikati üzerinde odaklanmış olsa, dil yetisiyle ve dilin edinimiyle ilgili birçok sorun çözümlüş olacaktır.”⁶ O halde dil edinimi nasıl gerçekleşir? Bir dile hâkim olmak için sadece göstergelerin belli bir söz dizgesi içerisinde kalıba dökülmesiyle ifade ettiği mana, o dili anlamaya kifâyet eder mi? Dil denen varlığı anlamak için bu soruların doğru olarak yanıtlanması, dilin doğasına nüfuz etmede önemli bir husus olarak ortada durmaktadır.

⁴ Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/440.

⁵ Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (Ankara: Engin Yayınevi, 2006), 13.

⁶ Noam Chomsky, *Dilin Mimarisi*, çev. İsa Kerem Bayırlı (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2014), 52.

Dilbilimi kuramı üzerinde yapılan çalışmalar, bir dile ait söz varlığı, “ *sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir.*”⁷ Kültürün ve yaşamın sözvarlığı üzerindeki etkisi, Noam Chomsky tarafından da şu şekilde ifade edilir: “*İnsanların farklı diller konuştuğunu söylemek, onların farklı yerlerde yaşadığını ya da farklı göründüklerini söylemek gibidir.*”⁸ Tanımlardan anlaşıldığına göre dilin söz varlığını oluşturan şey, ne tek başına dile ait göstergeler, ne de seslerin oluşturduğu simgelerdir. Maddi- manevi olarak bir kültürü yansıtan, farklı yerdeki hayatlardan oluşan dünya görüşüdür. Bu durumda bir sözün bir metnin, yalnızca yazılı kısmını esas alıp tarihi ve kültürel bağlamını göz ardı etmek, çeviri için eksik bir yaklaşım olacaktır. Onun içindir ki çeviri; önünüzdeki bir “*yazın*”ın cümlelerini başka bir dil kalıbı içerisinde nakletmekten öte bir şeydir.

Çeviri kelimesi, *Almanca- Übersetzung, Fransızca- Traduction, İngilizce- Translation*⁹ *Arapça- Tercüme* kelimeleri ile ifade edilmektedir. Çeviri, lafzi olarak “bir dilden başka bir dile aktarma, çevrilen yazı/ kitap manasındadır.¹⁰ Translate/tercüme, “to remove from one place to another/ to render into another language” (bir şeyi bir yerden başka bir yere götürmek, yani nakil manasındadır. Ayrıca tercüme, “to then lang interpret” (yorumlama) anlamına da gelmektedir.¹¹

Kavram olarak çeviri/tercüme, “*bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve biçim/üslup bakımından eşdeğerlik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi; bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün.*”¹² Yani “*Bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tabirle aynen ifade etmek.*”¹³ Ya da “*Belli*

⁷ Doğan Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı* (Ankara: Engin Yayınevi, 2004), 7.

⁸ Chomsky, *Dilin Mimarisi*, 53.

⁹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002), 60.

¹⁰ *İletişim*, “Güncel Türkçe Sözlük” (Erişim 27 Mayıs 2020); D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd. Şti, 1994), 1066.

¹¹ Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic* (New York: Spoken Language Services, Inc, 1976), 93; Edward William Lane, “An Arabic-English Lexicon” (Beirut- Lebanon: Librairie Du Liban, 1968), I: 339.

¹² Vardar, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 60.

¹³ Zekeriya Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/439.

bir dil ortamındaki yapıtları başka bir dil ortamına taşımak” demektir.¹⁴

Çeviride, manayı, “mütekâbiliyet ilkesi”ne bağlı kalarak aktarmak esastır. Bu nedenle çeviri; “bir dil ortamında oluşturulmuş bir metnin, o dili konuşan insanlar için ifade ettiği anlamı, başka bir dili konuşan insanlara aktarmak üzere yeniden inşa etmektir.”¹⁵ İşte bu *eşdeğerlilik* dengesini mümkün kılmak çevirmenin dildeki ustalığına bağlıdır. Bu yüzden ‘*çeviri olgusu*’; *kelimenin tam anlamıyla gerçekten bir sanattır. Bu sanat, “kelimesi kelimesine birebir çeviri yapma çabası ile dilin işlevine uygun, anlamı anlamına; yorum merkezli çeviri yapma”* etkinliği arasında bir sentezden ibarettir. Onun için bu sanatın adı; “eşdeğerlilik” *dengeğini kurma sanatıdır.*¹⁶

İki dil arasındaki hassas eşdeğerlilik dengesinden kastedilen, *lafzi tercüme* değildir. Çünkü -dillerin ve çeviri eyleminin doğası gereği- böyle bir tercümede mana olarak eşdeğerlilik dengesini sağlamak imkân dahilinde değildir. Çünkü çeviri, bir metnin manasının başka bir dile aktarılması anlamında dilbilimsel bir çaba olsa da özü itibarıyla daha çok yorumbilimsel bir faaliyettir.¹⁷ Çeviri eğer bir yorumsa, öncelikle özgün metnin mana ve maksadını en iyi şekilde tespit etmek ve anlamak gerekir. Sonrasında da ulaşılan mana ve maksadı amaç dile transfer ederek başka bir dilde farklı bir kalıpta yeniden kurmak amaçlanmalıdır. Esasen çeviri, bu iki temel çabanın adıdır.”¹⁸

İki dil arasındaki “eşdeğerlilik” eşdeğer lafızlarla kurulamaz, İngilizce söylenmiş “I am hungry” (“Açım”, “Acıktım”, “Karnım aç”) tümcesini “Yangın var” diye Türkçeye çeviremeyiz. Çünkü Türkçe tümce İngilizce tümceyi yansıtmaz. İngilizce tümceyi işiten İngiliz ile Türkçe tümceyi işiten Türkün davranışları arasında hiçbir ilinti göremeyiz.¹⁹

¹⁴ Nermi Uygur, *Dilin Gücü* (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1994), 55; bk. Zekeriya Pak, *Kur’an Meâller* “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/439.

¹⁵ Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/439.

¹⁶ Hasan Yılmaz, “Elmalılı ve Çantay’ın ‘Mukaddimeleri’ Özelinde ‘Çeviri Olgusu’ ve ‘Kur’an Meallerine’ Dair”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2008), 95.

¹⁷ Akşit Göktürk, *Sözün Ötesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 124.

¹⁸ Süleyman Koçak, “Açık ve Anlaşılır Bir Kur’an Çevirisinin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (2008), 306.

¹⁹ Uygur, *Dilin Gücü*, 56-57.

Aynı şekilde “how old are you” cümlesini “kaç yaşındasın” değil de “sen ne kadar yaşlısın” tarzında kelimesi kelimesine çevirirsen Türk okurunun algısına yansıyan ancak bir küçümseme ve hakaret olur. Ya da “it’s raining cats and dogs” “yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyor” sözü, “gökten kedi köpek yağıyor” olarak nakledilirse mana aradan çekilir gider. Yahut da Arapçadaki *من دق من دق* atasözü, “eden bulur” manasıyla değil de “kapı çalanın kapısı çalınır” şeklinde *lafzi* manaya muhatap edilirse veya *لا يَجْمَعُ سَيْفَانِ فِي* atasözünü, “bir ipde iki cambaz oynamaz” manasının yerine “iki kılıç bir kında olmaz” diye, *lafzen* tercüme etmeye kalkışırsak, bu tercüme, çeviride “eşdeğerlilik” ilkesiyle bağdaşmayacaktır. Bu da bir manayı tercüme değil, olsa olsa harcama olur. Kaldı ki mesele sadece atasözleri ve deyimlerin karşılığını bularak hedef dile aktarmak da değildir. Sonuçta elimizde mahdut bir metin var, çeviri sorunu sadece deyimsel ibareler, kalıp cümleler olsa, baştan sona hassas bir inceleme ve araştırma neticesinde doğru çeviriye ulaşmanın imkânı elde edilebilir. Doğru anlama ulaşmak için, “Ulûmu’l-Kur’ân” bahsinin kapsamına giren bütün konular, yalnız okumayla anlamına muttali olunamayan hususlarla ilgilidir. Selef ulema, tefsir müktesebatının teşekkülü için, yüzyıllardır, önemli niteliğe sahip eserler telif ederek, her biri ömürlerini vakfettikleri Kur’ân’ı nasıl daha iyi anlarsınız ve anlatırsınız sorusuna cevap arayarak yaşamışlardır. Bu yüzden çeviri yapmak alelade bir iş değildir. Zekeriyâ Pak için zorluğunu şu cümlelerle izah eder:

Kur’ân üzerine yapılacak çalışmaların, hiç kuşkusuz en zor olanı, onu başka bir dile çevirmektir. Çeviri işinin bizzat kendi doğasından kaynaklanan zorluklar bir yana, çevirisi yapılacak metnin kutsallığı, duruma ayrı bir sorumluluk boyutu kazandırmaktadır çünkü yapılacak iş, Allah’ın sözlerini yeni bir dil aracılığıyla yeniden inşa etme çabasıdır. Her şeyden önce şu gerçeğin vurgulanması gerekir ki, hiçbir çeviri aslının yerini tutma iddiasında olamaz. Mütercim, asıl metinden anladığı ve hissettiği şeyleri hedef dile hangi ölçüde aktarabiliyorsa, çeviri metnin asıl metni yansıtabilme gücü de o düzeydedir. Dolayısıyla çeviri, asıl metindeki anlamların, mütercimin zihin süzgecinden geçerek yeni bir dilde yeniden şekil almasıyla oluşmuş yeni bir metindir. Allah’ın ne dediğini ve nasıl söylediğini, herhangi bir eksiltme ve artırma yapmaksızın, bütün anlam ve duygu boyutlarıyla, farklı bir dilde aynen ifade etmenin imkânsızlığı göz önünde

bulundurulursa, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, hiçbir çeviriye doğrudan Kur'ân adı verilemez.²⁰

Bu hakikati Elmalılı “ Türkçe Kur'ân mı olur be hey şaşkın!” diyerek ifade etmiştir. Yine başarılı bir tercüme yapmış olduğu bilinen, Kur'ân'ı denk bir mana ile tercüme etmenin imkânsızlığını fark eden, kutsal metin olması hasebiyle de omuzlarına yükleneceğini düşündüğü vebalden endişe eden Mehmet Akif bu tercümesini yayınlamaktan neden vaz geçtiğini şöyle açıklar:

Kur'ân'ı tercüme edemedim. Hayır tercüme ettim, hem bir değil iki kere tercüme ettim. İlk tercüme yaptım, hiç beğenmedim, ikinci bir tercüme daha yaptım, onu da bir türlü beğenemedim. Naim merhumun hadis tercümelerinde yaptığı gibi kavis içinde muavin kelimeler kullanarak eksikliğini tamamlamak istedim, bu da olmadı. Bu da Kur'ân-ı Kerim'in nazmındaki belâgati bozuyordu. Bazı kelimelerin ve umumi surette edatların mukabillerinin bulunmaması, edebi bir vecize olan cümlelerde ve kısa âyetlerde müteaddit edatın içtima etmesi tercümeyi imkânsız bir hale sokuyordu. Kur'ân'ın tam tercümesindeki imkânsızlıklar ne benim kusurum ne de dilimizin. Ben tercüme ile meşgul olurken Farsça ve Fransızca tercümeleri de gördüm. Benim Türkçe tercümem onlardan yüksekti. Fakat bu nisbî yükseklik benim edebi zevkimi tatmin etmiyordu. Kur'ân'ın nazmındaki îcaz-kâr belâgata baktıkça hayranlığım artıyordu, tercümeden utanıyordum. Birisi Allah'ın kelamı idi, öbürü Akif kulunun tercümesi. Bu vaziyette ben bu tercümeyle İslam ümmetinin ve Türk milletinin eline nasıl sunabilirdim? Bu cihetle onu Mısır'dan getirmedim. Demir kasa gibi sağlam ve emin bir dostuma bırakıp geldim. Ben sağ kalırsam kısa notlar yazarak noksanlıkları telafiye çalışacağım. Ölürsem ne yapacağını o dostum bilir.²¹

²⁰ Zekeriyâ Pak, “30. Cüz'ün Çevirisi ve Çeviri Üzerine Bazı Notlar”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2006), 29-30.

²¹ Kamil Miras, “Kur'ân-ı Kerim Tercümesi Hakkında”, *Selamet Dergisi* 83/4 (1949), 5. Akif'in, mealini yakması için vasiyette bulunduğu Yozgat'lı âlim İhsan Efendi'nin kendi eliyle yazdığı (ve maalesef Akif'in elyazmalarıyla birlikte yakılan) kopyadan başka, Mealin üçte birlik bir bölümü aslından latinize olarak daktilo edilir söz konusu daktilo metin, uzun yıllar Mısır'da yaşayan ve orada tahsil gören, Mısır'da yaşadığı yıllarda İhsan Efendi'nin ders ve sohbetlerinden istifade eden merhum âlim Mustafa Runyun'a intikal eder. Mustafa Runyun'un vefatına kadar bu dosya aile içerisinde muhafaza edilir. Mustafa Runyun'un oğlu Ali Yahya Bey, babasının vefat ettiği 1988 yılında,

Bu pasajdan da anlaşılır; yine çeviride, kalkış metni ile varış metni arasındaki yolculuğun kolay bir yolculuk olmadığıdır. “*Eğer dil, bir dizi evrensel kavram için konmuş bir dizelge olmakla kalsaydı, bir dilden ötekine çevirinin hiçbir güçlüğü olmazdı. Fransızca adın yerine İngilizcesini koymak yeterdi.*”²² Çeviri, düşünsel boyutta yaşanan programlı bir etkinlik olması nedeniyle, A dilinde üretilmiş bir anlam evreni B dilinde yeniden üretilmek amacıyla dönüşüme uğrayacaktır. Burada yorumlama ve yeniden üretimden kasıt bir “anlam aktarımı” olmalıdır. Anlam aktarımı yapılırken özellikle edebi metinlerde, sözün, ifade ediliş biçimiyle insanın duygularına hitap eden bir anlam içeriği bulunduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle metnin *ne söylüyor?* oluşundan ziyade *nasil söylüyor?* oluşu önem kazanır. Bu durumu Kur’ân açısından söylemek gerekirse, o, sadece lafızlarının anlam içerikleriyle değil, aynı zamanda eşsiz edebi üslubu ve belâgatıyla da muhatabının hem zihnine hem de ruhuna hitap eder. Anlam aktarımından kasıt tam da budur.²³

Sonuç olarak bir metni başka bir dile çevirirken, asıl metnin manasını, lafzen nakletmenin mana kaybına neden olacağı açıktır. O halde çeviri nedir? Asıl metne sadık kalarak, lafzen çevrilebilecek kısımlar da olabileceği unutulmadan, kaynak dildeki manayı, nakledilecek dilin dünyası ile buluşturmak. Yapılan bu izahatı şöyle bir temsil ile ifade edebiliriz: Kaynak dil ile tercüme arasındaki ilişki fotoğraf ile fotokopisi arasındaki ilişkidir. Fotokopi fotoğrafın ne aynısıdır ne de gayrisidir. Doğru çekilmiş fotokopinin fotoğraftan ancak renklerinin canlılığı farklı olabilir, yoksa ana hatları kaybolmuş, fotokopide başkalaşmış bir nesneye tercüme denemez. Maalesef günümüzde tercümenin neliği hakkında malumat eksikliğine bağlı olarak doğru bir usul oluşturulamadığı için, yapılan tercüme el yordamıyla yapılmış izlenimi vermektedir. Aynı şekilde çoğu mütercim, manadan önce lafza iltifat etmiş bu yüzden hedef dilde mananın yeniden inşası gerçekleşmemiştir.

Erenköy'deki evlerinde taziye ziyareti esnasında bu dosyayı Recep Şentürk'e verir. Recep Şentürk bu nüshayı yayınlayıp yayılamama hususunda tereddüt eder ve sırrını Asım Cüneyd Köksal ile paylaşır O'nun teşvik ve ısrarı ile mealin geriye kalan Berâe/Tevbe suresi dahil ilk dokuz surelik kısmı, Recep Şentürk ve Asım Cüneyd Köksal tarafından yayına hazırlanır ve 2012 yılında da yayımlanır. Geniş bilgi için bk. Mehmet Akif Ersoy, *Kur'an Meali -Fatiha Suresi-Berâe Suresi-* (İstanbul: Mahya Yayınları, 2012), 15.

²² Jonathan Culler, *Saussure*, çev. Nihal Akbulut (İstanbul: Afa Yayınları, 1985), 23.

²³ Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/439.

Kur'ân çevirilerinde önemli olan; metodolojik bir sorun olarak mevcudiyetini her zaman koruyan "çeviriye nereden başlanması gerektiği" konusudur. Tercümede, tek tek sözcükleri mi, bütün olarak pasajı mı, yoksa her ikisinin ait olduğu müstakil hüviyete sahip konuyu mu, ya da metnin tamamına teşmil olan bir dünya görüşü zaviyesinden bakarak, metnin bütününcü tercüme etmek mi esas alınmalı? Bir başka deyişle; lafızları mı, lafızlardan mürekkep âyetleri mi, âyetlerden mürekkep sureleri mi ya da Kur'an'ın bütününcü, ayrı ayrı kavramların semantik ilişkiler ağı gözetilerek "hidâyet eksenini" nde tercüme etmek mi gerek?

Alman dilcisi Trier, *kavramların zihinde birbirinden soyutlanmış olarak ayrı ayrı bulunmadıklarını ve bir mozaik gibi birbirlerini sınırladıklarını böylece birbirlerini etkiledikleri alanlar oluşturduklarını söyler.*²⁴

Allah, selam, nebi, imân vs. gibi çok önemli Kur'ân sözlerini toplayıp Kur'ân'da ne anlam verdiklerine bakmakla kelimelerin manalarının anlaşılacağı sanılabilir. Fakat hakikatte mesele öyle değil; sanıldığı kadar da basit değildir. Çünkü bu kelimeler Kur'ân'da birbirinden ayrı, yalın halde bulunmazlar; her birinin ötekiyle yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler, somut anlamlarını, birbiriyle olan bu ilişki sisteminden alırlar. Diğer deyişle bu kelimeler, kendi aralarında büyük, küçük çeşitli gruplar teşkil ederler ve birbirlerine muhtelif yollarla bağlanırlar. Bu suretle sonunda gâyet düzenli bir bütün, son derece karışık kavramsal münasebet ağı kurarlar.²⁵

Bu bağlamda çeviride, mozaik zemindeki bütünlük ya da tek tek bakıldığında bir anlama sahip olamayan, ancak birleştiğinde anlamlı bir bütünü ortaya çıkaran, pazıldaki bütünlüğü amaç edinmek gerektiği çok açıktır. Bununla, "Kur'ân'ın tamamı tek anlamlıdır demek yanlış bir değerlendirme olur."²⁶ Ancak Kur'ân'ın meselelere bakışına hâkim olan bir dünya görüşünün bulunduğunu bilmek gerekir.

Sözcüğün anlamı üzerinde duran birçok düşünür ve dilbilimci olmakla birlikte, "ünlü düşünür Wittgenstein, "Philosophical Investigations" adlı tanınmış yapıtında "Sözcüğün anlamı, onun dil

²⁴ Aksan, *Anlambilim*, 42.

²⁵ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 15-16.

²⁶ Mehmet Murat Karakaya, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2003), 68.

içindeki kullanımınıdır” der. Yani “anlam tek tek kelimelerin mekanik birleşmesinde değil bunların bir araya gelerek oluşturduğu bütün içinde aranmalıdır.”²⁷ O halde metodolojik olarak biz, iddia edildiği gibi Kur’ân’daki her bir harfin nâmütenâhi anlamının olduğunu kabul edip ya da her bir kelimenin, aynı iç bağlamda çoklu manasından bahsederek, çok şey söyleyip de hiçbir şey söylemeyen bir Kitap olduğunu mu kabul edeceğiz yoksa Bintü’s-Şâtî’nin, (1913-1998) “sözlükler, aranılan bir kelimenin bir düzine veya daha fazla anlama gelebileceğini belirtse bile, herhangi bir kelimenin bağlam içinde sadece bir anlama sahip olabileceğini gösterir.”²⁸ ifadesindeki gibi mananın tek olduğunu benimseyerek anlamın buharlaşmasının önüne mi geçeceğiz? Bizim yolumuz ikincisi olduğunu belirtmek isteriz.

“Yemin olsun zamana/çağa/gündüzün iki ucuna/sabah namazına/ikinci vaktine/Asrısaaadet’e ki,”²⁹ Görüldüğü gibi Yaşar Nuri Öztürk (1951-2016) “Asr” kelimesini, altı ayrı mana ile tercüme etmiştir. Oysa bir kelimenin bir âyette altı ayrı manayı tek tek ifade ettiği söylenemez. Okuru tek bir manaya mecbur etmeden, anlama serbestisi sağlamak amaçlanmış olsa, bu durumda bağlamın kaybolacağı, bağlam kaybolduğunda anlamın zayı olacağı açıktır. O zaman mana tek ise o manayı bağlamda aramak gerekmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında M. Akif’in yukarıda geçen, “Naim merhumun hadis tercümelerinde yaptığı gibi kavis içinde muavin kelimeler kullanarak eksikliğini tamamlamak istedim, bu da olmadı. Bu da Kur’an-ı Kerim’in nazmındaki belâgati bozuyordu.” diyerek ifade ettiği parantez kullanımına ilişkin menfi kanaatine paralel bir yaklaşıma sahip olan Z. Pak, parantez kullanma yönteminin pratikte hiçbir amaca hizmet etmediğini, bunun kaynak dildeki lafzi yapıyı korumanın asıl metne sadakat olarak algılanmasından kaynaklandığını, mealin mütercim Kur’ân’dan anladıklarını yansıtan bir eser olması nedeniyle, mananın zihinde parantezli olarak oluşmayacağını, aynı zamanda bir Kur’ân okuyucusu olan mütercim, onun özgün metninden anladığı manayı, parantez kullanmadan Türkçe’nin ifade imkânlarını gereği gibi kullanarak hedef dile aktarması gerektiğini³⁰ belirtir ve ilkesel olarak parantez kullanımını doğru bulmaz.

²⁷ Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/441.

²⁸ J.J.G. Jansen, Kur’an’a Bilimsel- Filolojik- Pratik Yaklaşımlar (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 135-136.

²⁹ Kur’an- Kerim ve Türkçe Meali (Erişim 17 Ekim 2024), el-Asr 3/1.

³⁰ Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri”, 2/455-456.

Metin çevirisi için önemli olduğuna inandığımız başka bir husus; çevirinin yapıldığı alana ilişkin, günlük dilin ötesine geçen, o alanla ilgili özel kavramlardan oluşan sözvarlığı/dil varlığı oluşturma çabası içerisinde olmaktır. Teklifimiz; nasıl ki her ayrı disipline ait, var olan literatüre hâkim olmadan o disiplinin dışında kalınıyorsa, çevirinin yapıldığı alanla ilgili, günlük dile eklenmiş bir alan dilinin oluşturulmasının gerekliliğidir. Günümüzde nasıl ki tıp doktorlarının konuştuğu dil, iki doktor arasındaki iletişimi sağlarken, günlük dilin dışında kalan ve o literatüre hâkim olmayanların zihninde anlamsal bir karşılığı yoksa “din” için de meselenin aynı olduğunu, başarılı bir çeviriye ulaşmak için günlük dil ile bütünleşik bir “din dili”, oluşturmak gerektiği fikrini taşımaktayız. Elbette bu kavramın mucidi biz değiliz daha öncesinde defaatle söylenmiş olduğunu biliyoruz. Burada vurgulamak istediğimiz başka bir şey.

Din toplumun tamamına şamil bir olgu olması nedeniyle, amaç Allah’ın kelamını doğru anlayıp anlatmak olunca, günlük dilsiz bir “din dili” oluşturmayı teklif etmiyoruz. Günlük dilin verâsında bir dilin var olması gerektiğinden bahsediyoruz. Bunun için kendimizce haklı gerekçelerimiz var elbette. Bir anlamda çevirinin başarısının, hedef dilin dil varlığının güçlü ve zenginliği ile doğru orantılı olduğuna inanıyoruz. İskender Pala bu konunun önemini müteaddit defa dile getirmiş bir edebiyatçıdır. İnternet ortamında da konuyla ilgili söyleşileri mevcut olan ve bizzat katılmış olduğumuz bir konferansında şöyle söylediğine şahit olmuştuk:

Fuzûlî’nin eserlerinde kullandığı kelime sayısını tespit ettiğini bunun “18 bin kelime” olduğunu, ülkemizde profesörün dahi maksimum 5,000-6,000 kelime aralığında bildiğini, bugünün insanının 350 kelime ile yaşadığını ifade etmişti. *Fuzûlî*’nin, Leyla ile Mecnun’u yazdığında kafasında 18,000 kelime olduğunu, bunun 16. yy da yaşamış dedemize nispetle onda biri kadar bilip onda biri kadar düşünebildiğimiz, hatta dedemizin bizden on kat daha hızlı düşünüp, düşündüğünü on kat daha güzel ifade etmek anlamına geldiğini ifade etmişti. Bunun aynı zamanda *Fuzûlî*’nin hayatı on kat daha zengin yaşaması manasına geldiğini, 3 dil bildiğini ve “tıp kitabı”, “İslam tarihi kitabı”, “sosyal hayat kitabı”, “felsefe ve gök bilimi” gibi birbirinden farklı alanlarda bilgi üreterek kitaplar yazmasını sağladığını söylemişti.³¹ Bu hakikati *Fuzûlî*’nin kitaplarını yazdığı dile ne kadar uzak olduğumuzun muhasebesini

³¹ İskender Pala, “İskender Pala Leyla İle Mecnunu Anlattı”, Haber, İstanbul 11 (10 Aralık 2016).

yaparak anlamaya çalıştığımızda bir gerçek ile karşı karşıya kalırız ki o da; kaybettiğimiz kültürümüze bağlı olarak dilimizden nasibimize düşenin ancak okyanustan bir kova su mesabesinde olduğunu anlarız. 16. yüzyılı bir kenara bırakalım ilahiyat tahsili görmüş bizler dahi yakın tarihimizde Osmanlıca yazılmış tefsirleri durup düşünmeden, mananın zihnimizde oluşmadığına şahit oluyoruz. Bu gerçek bize, konuşma yoğunluğu dünyada beşinci altıncı sırada olan muhteşem Türkçe'mizin gücünü kaybettiğini ve karşımızda sabit duran bir metni çevirirken, yaşayan dilimizden uygun kavramlar bulmada zorlandığımızı gösteriyor.

Vaktiyle Bulgaristan'da "Türkiye Diyanet Vakfı'nı temsilen vazifeli olduğumuz yıllarda (2011-2015), 1922 yılında açılmış, İslam âlimi Ahmed Davudoğlu ve birçok âlim, fâzil, zevat-ı şahanelerin talebelik ve hocalık yaptığı tarihi "Nuvvab Okulu"nun arsası üzerinde bir işlem yapmamız icap etmişti. Avukatın ofisine gittiğimizde, hukuk tahsiline yeni başlamış oğlu, -genç bir delikanlının-, 1922 yılına ait Bulgarca yazılı bir tapu senedini seri bir şekilde okuyarak bize izah ettiğini görünce şaşırıp kalmıştık. Kendisine bu yazılı olan metnin tamamını anlayıp anlamadığını sorduğumuzda, hem de noksansız bir şekilde anladığını söylemesi, bizi hayretler içerisinde bırakmış ve o tarihlerde kendi dilimizde yazılmış kitapları onun gibi okuyup anlamada nakıs kaldığımızı düşünüp iç geçirerek kalakalmıştık.

Meseleyi bu açıdan değerlendirdiğimizde, Ülkemizde "Kur'an Mealleri" ile meşgul olmuş, ilim adamlarımızın ortaya koydukları çalışmalardan biliyoruz ki, ekseriyete yakın bir ittifakla hepsi, Elmalılı M. Hamdi Yazır, Mehmet Akif Ersoy ve Hasan Basri Çantay'ın yapmış oldukları meallere iltifat ederek sitayişle bahsetmektedirler. "Acaba neden?" Nedeni yukarıda verilen misallerde anlatılmıştır. Onların kullandığı dil ve ifade gücü, günümüz nesli ile mukayese edilemeyecek kadar güçlü idi. Düşünceler sınırsız diller sınırlı ise sorun, bizim düşüncemiz ile dilimiz arasındaki makasın onlara nispeten daha fazla açılmış olmasıdır. *Elmalılı tefsirinin yazımından yarım asır bile geçmeden 3 kez 3 ayrı komisyon maharetiyle sadeleştirmeye maruz kalmasının nedeni onun diline yabancılaşmış olmamızdır. Her bir sadeleştirme dile yabancılaşmanın ortaya çıkardığı anlamsal boşluğu doldurma amacına matuf bir gayretin ifadesidir. Keza sadeleştirildikçe anlam biraz daha daraldı ve daraldıkça da asıl/orijinal anlamdan uzaklaşmış oldu.*

Bizim tatminkâr bir meal yapabilmemiz için 'din dili' oluşturma teklifimiz, tam da bunu ifade etmektedir. Dinin

edebiyatını güçlü kılmak için özel bir gayret ile bilinçli ve formel bir eğitim gerekir. Ve dilde kaybettiklerimizi yeniden kazanmak için âzamî gayret ile çalışmamız, en azından yüz yıl öncesinde yapılan çevirilerin dil zevkine ulaşmamız için bu şarttır. Yoksa fesahat ve belagat ile mücehhez bir metni o zevk ile *tercüme* etme imkânına kavuşmamız ebediyyen muhaldir. Elbette dilimizi hangi yüksek seviyeye ulaştırırsak ulaştırılmı yaptığımız tercüme Kur'ân olmayacaktır. Ama bu yol tutulursa, Allah'ın murat ettiği mana ile hiç benzeşmeyen gülünç ve zevksiz çevirilerin yapılmasının önüne geçilmiş olacaktır.

2. Tercüme

Önceki bölümlerde çeviriyi, dilbilimsel ve kuramsal açıdan ele aldık. Çevirinin *ne olduğunu* ve *ne olması gerektiğini* ortaya koymaya çalıştık. Zaman zaman, çeviri yerine tercüme kelimesini de kullandık. Kur'ân'ın çevirileri için "tercüme" kelimesi kullanım açısından daha yaygın olması dolayısıyla bu bölümde, tercüme lafzını kullanmaya devam edeceğimizi belirtmek isteriz.

Çeviri kelimesinin Arapçası olan *tercüme*, bir lafzı, kendisinin yerini tutacak bir lafızla değiştirmek,³² ya da sözü söylendiği dilde tefsir etmek demektir.³³ Bir kelamın manasını, bütün mana ve maksatlarına itina göstererek, başka bir dilde dengi olan bir ifade ile yeniden oluşturmaktır.³⁴

Kur'ân tercümesi için, "*misli misline, harfî, manevi ve tefsîrî tercüme*"³⁵ gibi farklı kavramlar kullanılmış olmakla birlikte, bunların hepsi, kategorik olarak iki farklı tercüme şeklinden bahseder.

³² Ebû Nasr İsmâil Cevherî, *es-Sihâhu Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l- Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1407), 6/1928; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 254; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 215; Mehmet Ünal, "Tefsire Giriş", *Tefsir-el Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 110; Muhsin Demirci, "Tefsirin Tanımı ve Niteliği" (Eskişehir: Anadolu Üniv. Yayınları, 2010), 62.

³³ Muhsin Demirci, *Kur'ân tarihi* (İstanbul: IFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 255.

³⁴ Ünal, "Tefsire Giriş", 110; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 27; Demirci, *Kur'ân tarihi*, 255.

³⁵ İshak Özgel, *Kur'an Mealleri Sempozyumu-eleştireler ve öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 1/135-136.

2.1. Lafzi/harfî Tercüme

Lafzi tercüme, Kur'ân'ın nazmını ve tertibini aslına benzetmek amacıyla yapılan tercümedir.³⁶ Diğer bir deyişle bir âyette geçen kelime sayısınca ve aslın tertibine uygun olarak, tercüme dilinde anlamsal eş değere sahip kelimeyi bulup yerine koymaktır. Bilindiği üzere dil, kendisine ait olan bir kültür dünyası içerisinde doğan canlı bir organizmadır. Kelimler yerlerinde sabit durmazlar ve lafızların ilk doğduğu anlamı tarihin her devresinde muhafaza edemeyen bir yapısı olması nedeniyle, bir âyeti tercüme ederken 100 yıl önce kullanılan lafzın manası başkalaşmış olabileceğinden dolayı, bir metni lafzi tercüme yöntemiyle yeniden oluşturmanın, doğru anlamı gerçekleştirmede kullanışlı bir yöntem olmadığı bilinmektedir. Zira tercüme edilen dil ile Kur'ân'ın tarihi aynı olmadığı gibi, o tarihin öznesi olan insan da aynı değil, hal böyle olunca müteradif olduğu düşünülen kelimelerle özgün metni karşılamının imkânı, hem teorik hem de pratik olarak olası gözükmemektedir. Bir mütercimın böyle bir tercümeyle kalkışması, doğası gereği, manayı değil lafzı tercüme etmek anlamına gelir ki bu; dilin ve tercümenin kuramsal yapısının anlaşılabilmesi demektir. "Edebî ve sanatsal eserlerin lafzi tercümesinin yapılamayacağı; ilmî ve teknik yönü olan eserlerin ise tercüme edilebileceği yönünde bir istisnadan bahsedilir."³⁷ Ancak biz hiçbir metnin mutlak bir tercümesinin imkân dâhilinde olamayacağı kanaatindeyiz.

2.2. Tefsîrî/Manen Tercüme

Kur'ân lafızlarının nazmına ve tertibine bağlı kalmaksızın, manayı en güzel şekilde tercüme diline aktarmaktır. Bu tercümede, cümlelerin delalet ettiği manayı elde etmek ve onu diğer dilde aynı şekilde ifade etmek esastır. Bu tercümenin lafzi tercümeden daha kolay ve kullanışlı olduğu muhakkaktır ve ondaki ağır şartları ihtiva

³⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 27; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 217; Demirci, *Kur'an Tarihi*, 259; Fethi Ahmet Polat, "Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsir-el Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 2010-2011.

³⁷ Ünal, "Tefsire Giriş", 111; Demirci, *Kur'an Tarihi*, 259.

etmez.³⁸ Allah'ın muradına yaklaşma imkânı daha fazladır. Günümüzün mütercimlerinin ekseriyetinin tefsîrî tercüme yöntemini kullandıkları görülmektedir.

Bu tercüme çeşidi, lafzi tercümenin zıddı manayı ifade eder. Her ikisinin ulaşmak istediği sonuç, manayı aktarmak olduğundan hedefleri ortaktır. Birincisi birebir lafızlarla manayı aktarmayı; ikincisi lafızlardan elde ettiği manayı aktarmayı gaye edinmiştir. Zıtlık bu anlamdadır. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: Acaba lafza bağlı kalmadan yapılan serbest çeviri asıl manayı kaybetmeye kapı aralar mı? Yapılan tanımlardaki en güçlü vurgu, "*tercümede asıl olanın, Kur'an'daki manayı dengiyle aktarmak olmasıdır.*" Yani mana her iki lisanda da "*sarahatte, delalette; icmalde, tafsilde; umumda hususta; itlakta, takyitte; kuvvette isabette, hüsnü edada, üslubu beyanda, ilimde ve sanatta eşit olmayı iktiza eder.*"³⁹

Tercüme tekniği açısından lafzi tercümeyle ilişkin, sadece bir misal olması için şöyle bir örnek vermek istiyoruz: Deyimsel ifadelerin o dilin kültürel alt yapısını da yansıttığı göz önünde bulundurulmadan tercüme edilme imkânı hemen hemen yok gibidir. Eğer böyle bir gayretin içerisine girilirse, "*eli kolu daralmak*", "*kolu daralmak*", "*arşını daralmak*" gibi, Türkçe'de hiçbir anlam taşımayan garip ifadeler ortaya çıkacaktır. Halbuki burada yapılacak şey, "*eli ayağına dolaştı*", "*göğsü daraldı*" gibi, ifadenin anlamını yansıtacak şekilde, en uygun Türkçe karşılığın bulunmasıdır. Türkçe'de aynı anlama gelen deyimsel bir ifade varsa asıl metinle lafzi benzerlik aranmaksızın rahatlıkla kullanılabilir.⁴⁰

Esasen her bir tercüme tefsirdir lakin hiçbir tercüme de Kur'ân değildir. Tarihi süreç içerisinde siyasi konjonktürün de tahriki ile "Türkçe Kur'ân" ibaresi yaygın hale gelmiş, bu nedenle merhum Elmalılı tercümenin Kur'ân'a kıyasen eksik yönüne vurgu için "meal" kelimesini kullanmıştır. Tabi ki *meal* kelimesinin teşekkül sürecini, yalnızca bir isim arayışından ibaret olarak değerlendirmek süreci doğru anlamamak olur. Daha önce

³⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 27; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 217; Demirci, *Kur'an Tarihi*, 259; Ünal, "Tefsire Giriş", 111.

³⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 27.

⁴⁰ Hûd suresinin 77. âyetinde "ضاق بهم ذرعا" olarak geçen ifadeyi M. Hamdi Yazır "eli kolu daralmak", Ahmed Davudoğlu "kolu daralmak", Süleyman Ateş ise "arşını daralmak" olarak çevirmişlerdir. Daha farklı çeviri örneklerini görmek için bk. Zekeriya Pak, "Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: 'Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi'", İslami Araştırmalar Dergisi 17/1 (2004), 29.

kullanılmış bir kavram olduğu dile getirilse de bu söz Elmalılı ile meşhur olmuştur. Elmalılı, meal kelimesini Kur'ân'ın Türkçeye veya başka herhangi bir dile bihakkın tercüme edilmesinin imkânsızlığını vurgulamanın yanında Kur'ân'ın mu'ciz okuyanın aciz olduğunu, dolayısıyla beşeri bir faaliyet olan tercümenin de birçok eksiklikle malul bulunduğunu belirtmek ve aynı zamanda insanların ilahi kelam karşısında hadlerini bilmesi gerektiğine işaret etmek maksadıyla kullanmış ve bu kullanım cumhur tarafından hüsnü kabulle karşılanmıştır.⁴¹

3. Tefsîr:

Tefsir kelimesi fesr/فسر veya taklib tarikiyle sefr/سفر kökünden” tefil vezninde bir mastardır. Fesr beyan etmek, keşfetmek, izhar etmek ve üzeri kapalı bir şeyi açmak gibi manalarda kullanılmaktadır. Fesr, lügatte “doktorun idrar tahlili ile hastalığı teşhis etmesi” manasına da gelmektedir. Bilerek tahlil kelimesini kullandık çünkü İbn Manzûr manayı açıklarken (الأطباء (يَسْتَدِلُّونَ بِلُونِهِ عَلَى عِلَّةِ الْعَلِيلِ) “doktorlar idrarın rengine bakarak hastalığın sebebini anlarlar”⁴² ibaresini kullanmıştır. O halde fesr kelimesinin araştırma neticesinde elde edilen delillerle bir hükme varmayı ifade ettiği söylenebilir.

“Sefr” kökü, çeşitli anlamlara gelirse de bu kelimenin Araplar arasında, kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve *günün ağarması* (اسفر الصبح) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. (سفرت المرات عن (وجهها) kadın yüzünü açtı yani yüzündeki örtüyü kaldırdı manasındadır.⁴³ Bu her iki kelimenin de manen benzerlikleri ve Arapların *taklib* sanatı göz önüne alınırsa, *tefil* babından olan “tefsir” kelimesinin iki kökten türemesi mümkündür.⁴⁴ Her iki kelime de keşif manasında olmakla birlikte,⁴⁵ Emin el-Hûlî, (سفر) kelimesinin maddî bir keşif ve açıklama; (فسر) sözcüğünün ise manevî yani anlamla ilgili bir keşif ve beyânı ifade ettiğini, bundan dolayı da Kur'ân'ın anlamını açıklamaya yönelik olarak kullanılan tefsîr lafzının, (سفر) den değil (فسر) kökünden türemiş olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁶

⁴¹ Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'si'nde Meal ve Tefsir'in Serencamı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 28-29.

⁴² Ebü'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arap* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1414), 55; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/781.

⁴³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 19-20; Ünal, “Tefsire Giriş”, 107.

⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 20; Demirci, *Kur'an Tarihi*, 256.

⁴⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 20.

⁴⁶ Demirci, “Tefsirin Tanımı ve Niteliği”, 58.

Şimdi tefsir lafzının ıstılahî manası için yapılan bazı tanımları sıralayarak ortak bir değerlendirmeye tabi tutacak ve yeni bir tanım ortaya koyacağız.

1- "Müşkil olan lafızlardan murad edilen şeyi keşfetmek."⁴⁷

2- "Kur'ân âyetlerini Arap dili ve edebiyatı açısından tahlile tâbi tutup kastedilen manayı tespit etmek"⁴⁸

3- "İnsan gücü ölçüsünde, Allah'ın muradına delaleti açısından Kur'ân-ı Kerîm'den bahseden bir ilimdir."⁴⁹

4- "Arap dilinin verdiği imkân nispetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'ân metninin içerdiği manaları ortaya koymaktır."⁵⁰

5- "Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiği kitabının, manalarını beyan etmeyi, ihtiva ettiği ahkam ve hikmetlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen ilimdir."⁵¹

6- "Tefsir, Allah'ın muradını beşerin gücü ölçüsünde açıklamasıdır."⁵²

7- "Tefsir, keşf ve ızhar etmek anlamındadır. Âyetin anlamını, durumunu, kıssasını ve iniş sebebini, ona açıkça delalet eden bir lafızla açıklamaktır."⁵³

Daha fazla tanım örnekleri verme imkânı bulunmakla birlikte bu kadarı ile iktifa ediyoruz. Tanımlar tek tek incelendiğinde, *Allah'ın muradı, Arap dilinin imkânı, insanın takati, müşkül lafızlar, beyan etmek* unsurlarının ortak olduğu görülecektir. O halde bu unsurlardan hareketle tefsirin tanımını yeniden yapacak olursak Tefsiri, "*Kur'an'daki müşkil lafızlardan, Allah'ın muradının ne olduğunu, Arap dilinin imkânı ve bu dilin insana verdiği anlama takati ölçüsünde açıklamaktır.*" şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu tanımdan anlaşıldığına göre, tefsirin asıl hedefinin; Kur'an'da anlaşılması zor olan hususların, üzerindeki kapalılığı ortadan kaldırarak Allah'ın muradını ortaya çıkarmak olduğu görülmektedir. Müfessirin vazifesi budur. Mütercimim, ulûmu'l-Kur'ân'ın kühüne vukufiyet sağlama vazifesi olmasa da müfessirin

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arap*, 5/55; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 214; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 20.

⁴⁸ Demirci, "Tefsirin Tanımı ve Niteliği", 58.

⁴⁹ Ömer Nuhu Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakatu'l-Müfessrîn)* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 1/138.

⁵⁰ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 256.

⁵¹ Ünal, "Tefsire Giriş", 108.

⁵² Muhammed Abdulazîm Zürkânî, *Kur'an İlimleri Menâhilu'l-İrfân Tercümesi* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), 2/192.

⁵³ Ali İbn Muhamed es-Seyyid eş-Şerif Cürçânî, *Tarifât- Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*-, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 96.

büyük çabalarla husule getirdiği malumattan bihaber olarak tercümeyle kalkışması da doğru olmaz. Bir başka ifade ile söylediklerimizi bir motto ile ifade edecek olursak; hakiki bir "tercümenin yolu tefsirden geçer" diyerek ifade etmemiz gerekir. Bütün bunlara ilaveten akla gelen soru şu: Tercüme tefsirin eşiği değilse neyi?

Tefsir, müşkili açıklamak ve izahını yapmak olduğuna göre, mütercim tefsirin izahından elde ettiğini sözcüklere dökerek tercüme yapar. Tefsirden bağımsız, yalnızca reye ve sözlüğe dayalı olarak Kur'an'ı doğru tercüme etmenin imkânı yoktur. Kanaatimiz odur ki Heidegger'in "dil varlığın evidir." sözündeki gibi, tefsir tercümenin evidir ve ana vatanıdır. Tefsir toprağa ekilmiş bir mahsulü sulamak, çapalamak ve gübrelemektir, tercüme de hasadıdır. Tefsir bir ana ise tercüme, dünyaya getirip beslediği çocuğudur.

Sonuç olarak tefsir ve tercüme ilişkisi bakımından; tercüme faaliyeti her ne kadar tefsir çalışmasından farklı bir niteliğe sahip olsa da yapılmış her tercüme, mütercimin kendi yorumunun derin izlerini taşımasından ötürü sonuçta bir nevi tefsirdir. Bu yüzden tefsirde olduğu gibi tercümede de katıksız bir nesnellikten bahsetmek mümkün değildir. Anlama ve yorumlama faaliyeti olan tefsirin öznesi durumundaki insan, içinde doğduğu tarihin ve kültürün çocuğudur. Dolayısıyla yaşadığı dînî ve kültürel çevreden kendisini tamamen soyutlayamaz. Buna dînî metinlerin subjektif anlamalara açık metinler oluşu da eklenirse,⁵⁴ yorumun öznellik boyutu büyük ölçüde artar.

4. Mevcut Kur'an Çevirilerindeki En Belirgin Yöntem Sorunları

Kur'an çevirilerindeki yöntem sorununa ilişkin yapılan birçok araştırma mevcuttur. Her bir araştırmacı, kendince sorun olarak addettiği birbirinden çok farklı sayılabilecek, metodoloji sorunundan bahsetmiştir. Bizim burada, bunların tamamını ele alıp ortak yönlerini tespit etme imkânımız bulunmamaktadır. Bu vesileyle biz, bazılarını ele alıp analizini yaptıktan sonra ortak olduğunu düşündüğümüz sorunlara işaret etmek istiyoruz.

"Usulsüz vusul olamaz" hakikati mucibince, birbirinin çok uzağına düşmüş manalarla ihdas edilen Kur'an çevirilerinin mevcudiyetinin en temel sebebi, doğru usule sahip olamama sorunu olsa gerektir. Elbette Kur'an'ı tercüme faaliyetine girmiş bir

⁵⁴ Halis Albayrak, *Telsir Usûlü*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1988, 124 akt. Pak, "Meallerdeki Çeviri Sorunları", 28.

kişinin eksiksiz bir tercüme yapma iddiası saygı duyulacak bir niyet olabilir, ancak Rudi Paret'in "*Kur'an'da öyle pasajlar vardır ki, bunlara dört dörtlük anlam vermek mümkün değildir.*"⁵⁵ sözünde olduğu gibi, Kur'an, tam ve eksiksiz tercüme konusuna olması oldukça zor bir kitaptır. Kaldı ki yukarıda ifade edildiği gibi, çevirinin doğası gereği, sadece Kur'an değil, edebi metin özelliği bulunan her kitabın tam çevirisini yapmak neredeyse imkânsızdır. Bunun bilincinde olduktan sonra Kur'an çevirmeni başarılı bir çeviriye imza atmak için, doğru metot ile işe başlamalıdır. Ne var ki karşımızda duran en büyük sorun; tercümede herkesin üzerinde mutabık olduğu, bir metodun bulunmamasıdır. Öte yandan böyle bir metot ihdas edilse bile manayı tam olarak verme imkânı doğar mı? Bu bir muammadır. Ancak, doğru yöntemin belirlenmesinin, manayı Allah'ın muradına daha da yaklaştıracığını, en azından meallerdeki garabeti ortadan kaldıracığını söylemenin imkânı vardır.

Yöntem sorunu ile ilgili olarak D. Cündioğlu'nun konuya ilişkin değerlendirmelerini merkeze alarak, çevirilerde göz önünde bulundurulması gereken hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kur'an'ın sözsel bir metin olması sorunu:

Görülen en büyük hatalardan birisi tercümelerde Kur'an-ı Kerim'in sözlü bir metin olduğunun dikkate alınmamasıdır. Kur'an'ın sözlü metin olması dolayısıyla, metnin düzeni, pasajlarının kurgusu ve ifade özellikleri, yazılı metin kompozisyonundan farklıdır. Tercümelerde bu farklılık tamamıyla ihmal edilmiş, metnin düzeni hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.⁵⁶ Buna bağlı olarak tekrarlar, kopukluklar, boşluklar, hatta çelişki gibi görünen bazı hususlar, sîga değişimleri, hitaplar, vurgular, ünlemler, sorular, takdim-tehirler, ihtisar ve hazifler, kısaca konuşma diline mahsus özellikler ve bu özelliklerin metin anlamının tayinindeki rolleri önce tespit edilmelidir.⁵⁷

Kur'an'ın iç düzeninden kaynaklanan sorunlar:

Kur'an'ı Kerim'in bu günkü yazılı/mushaf halini alması; yani metne âyet duraklarının konulması, numaralanması, kelimelerin noktalanması, harekelenmesi, hiziblerin, aşırılarının, secavend/durak işaretlerinin yerleştirilmesi türünden düzenlemelerin yapılması zaman içerisinde olmuştur. Çevirilerde, bu düzenlemelere

⁵⁵ Rudi Paret, *Kur'ân Üzerine Makaleler*, trc. Ömer Özsoy (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995), 40.

⁵⁶ Dücane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 44.

⁵⁷ Koçak, "Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisi", 311.

nerelerde ve nasıl riâyet edilmesi gerektiği üzerinde düşünülmemiş, bunlar olduğu gibi çeviri metne yansıtılmıştır. Zaten kıraat farklılıkları, çoğu çevirinin hiçbir zaman meselesi dahi olmamıştır.⁵⁸

Kur'an fasılları gramatik anlamda birer cümle değildir.⁵⁹ Cümlelerin âyet duraklarıyla bölünmesinin, Arap dili açısından bir manası ve işlevi vardır. Ancak bu işlev, çeviri metinde geçersiz olmakla birlikte, sakıncalar da doğurmaktadır. Âyet duraklarının numaralanmasının bazı faydalı yönleri bulunmakla birlikte, kimi zaman anlam bozukluklarına da yol açabilmektedir.

“(Bu kandil) Allah’ın yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Onların içinde sabah akşam O’nu tesbih ederler”⁶⁰ âyetinden tesbih edenlerin kim olduğunun cevabı arka sayfaadaki 37. âyettedir. رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ “Kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekat vermekten alıkoymadığı erkekler...”⁶¹ Mevcut çevirilerin bu hususlara dair herhangi bir tedbir almadan yapıldığı görülmektedir.⁶²

Dil mantığı sorunu:

Arapça ve Türkçe farklı dil ailelerine mensup olduklarından dolayı aralarında yapısal farklılıklar bulunması tabiidir. Her iki dilin, içinden çıktıkları tarih ve toplumsal yapı birbirinden çok farklıdır. Çevirilerde çoğu zaman bu farklılıklar göz ardı edildiğinden, bu durum yapılan çevirilerde ne Arapçaya ne de Türkçeye benzemeyen garip bir gramer yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶³ Her dil belli bir muhitin, hatta belli bir dünya görüşünün izlerini taşır ve çeviriyi güçleştiren hususlardan biri de bu izleri her zaman aktarmanın mümkün olmayışıdır.⁶⁴ Dillerin

⁵⁸ Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 44.

⁵⁹ Koçak, “Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisi”, 314.

⁶⁰ *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 353, en- Nûr 24/36.

⁶¹ en-Nûr 24/37.

⁶² Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 45.

⁶³ Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 45; "Arapçada esas olarak iki zaman vardır. Türkçedeki "dili geçmiş" Arapçada net değildir. Daha ziyade edatlar, siyak ve sibak kaideleri ile belirlenir. كان الله عليما حكيمًا deki كان mazi sığıdır. Burada ona mazi manası verildiği takdirde ifade noksandır. İdi veya oldu anlamı çıkar. Halbuki doğru olan, "Allah hakîmdir, alîmdir" olmalıdır. bk. Celal Kırca, "Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/40 (2014): 10-16.

⁶⁴ Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 45.

birbirlerine üstün oldukları yönleri vardır. İki dil arasındaki farklılıklar, zaman zaman çeviriyi zorlaştıran nedenler olabilmektedir.⁶⁵ Dillerin dünya görüşünün farklı olmasından kaynaklı yapısal farklılıklar bazen çevirilerde, ifadelerin yan anlamlarının zayi olmasına yol açmakta ve bu durumun, önemsenmeyip yaygınlaşmasından kaynaklı kayıpların önüne dipnot vs. kullanarak geçmenin pek düşünülmediği görülmektedir.⁶⁶

Yine dillerin farklılığından kaynaklanan “müteradif ve “mütakarib” kelimelerin çevirisinin ortaya çıkardığı tercüme sorunlarından bahsedilebilir. “*Bir dildeki sözcüğün bir başka dilde müteradif anlamı olabileceği gibi, mütekarib yakın veya benzer anlamı da olabilmektedir. Bu kural Arapça ve Türkçe için de geçerlidir. Bazen de hiç karşılığı olmayan kelimeler bulunabilir. Bu durum Kur’an çevirilerinde sorunun kaynağı olmaktadır.*”⁶⁷

Üslup sorunu:

Üslup, sözlükte “izlenen yol, benimsenen tarz” anlamına gelir. Dil ve edebiyatta üslûp kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimidir.⁶⁸ “Cemil Meriç’e göre “dilden dile aktarılan”, “ruhtan çok lafız”, “şiirsiz bir

⁶⁵ “...Arapçada kelimelerin dişil ve erilliklerinin bulunuşu, çoğul sayısının asgari üç oluşu, tesniyenin bulunuşu ve irade dışı eylemlerin meçhul sığasıyla ifade edilmesine karşılık, Türkçede dişilik ve erilliğin olmayışı, çoğul sayısının asgari iki oluşu, tesniyenin olmayışı, irade dışı eylemlerin edilgen değil, etken oluşu gibi dil mantığına bağlı dil kurallarının farklılığı, Kur’an çevirilerinde doğru ve metodolojik anlama adına bir sorun teşkil etmektedir. Aynı şekilde Türkçeye kıyasladığımızda Arapçada zaman anlayışının zayıf oluşu, geniş zamanın net olmayışı, Arapça dil mantığında insanın değil eşyanın önde oluşu ve öznenin değil de eylemin önde oluşu gibi kurallar, çevirilerdeki önemli mantık sorunları arasında yer alır.” Bk. Kırca, “Kur’an’ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları”, 15.

⁶⁶ Cündioğlu, *Kur’an Çevirileri*, 45.

⁶⁷ “Kur’an’da geçen *ism, zenb, lemeh cünah* gibi sözcüklerin, bazı meallerde sanki müteradif sözcüklermiş gibi sadece günah sözcüğü ile Türkçeye çevirisi yapılırken, bazı meallerde ise mütekarib anlamların verildiği görülmektedir. Mesela, *جناح* / cünah sözcüğünün sakınca; *لثم* / lüm ism sözcüğü günah; *ذنب* / zenb sözcüğünün ise hata, kusur, veya suçlama şeklinde Türkçe çevirilerinin yapıldığı görülmektedir. Kur’an’da yer alan bu sözcükleri, müteradif olarak anlayıp tek bir sözcükle çevirisini yapmak ne derecede sağlıklı bir çeviri olmaktadır. Esasen bu, dil mantığına ters bir durumdur. “İbil”, “be’ir”, “cemel”, “naka” kelimelerinin de bazen deve bazen de dişi deve hatta “naka” kelimesin hem deve hem de dişi deve olarak çevrilmesi bu cümleden bir tercüme sorunudur. Bk. Kırca, “Kur’an’ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları”, 17-18.

⁶⁸ İsmail Durmuş, “Üslûb”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/383.

aşağı yukarı"dır.⁶⁹ Bu cümlede ifadesini bulan, "ruhtan yoksun, şiirsiz bir aşağı yukarı olan", metnin üslubunu yakalayamayan kuru bir tercümedir. Kur 'an-ı Kerim 'in üslubunun zaman zaman *nesre*, zaman zaman *nazma* yakınlaşması sebebiyle çevirilerde bu inceliğin dikkate alınması gerekli olmaktadır. Medenî surelerde cümleler umumiyetle *nesre* yakın bir üslupta iken, Mekkî surelerde cümleler daha kısa ve daha vurguludur. Kur'an-ı Kerim'in bu hususiyeti dikkate alınmalı ve her pasaj için sözdiziminin anlama etkisini göz önünde bulundurmakla beraber, sadece cümledeki sözcüklerin değil, cümlenin yapısını ve bu yapının anlamın oluşmasındaki etkisini de Türkçe'ye aktarmak hedeflenmelidir.⁷⁰

Kuşkusuz Arapça ve Türkçedeki sözdizimsel özellikler de birbirlerinden farklıdır.⁷¹ Burada önemli olan bizatihi bu sözdizimsel özelliklerin farklı oluşu değildir, bu farklı yapıların birbirlerine çevrilip çevrilemeyeceği meselesidir. Tercüme dilini kullanma becerisine sahip olduktan sonra, diller arasında *düzanlam* bakımından birbirine çevrilemeyecek hiçbir dilsel metin, hiçbir dilsel birim ve yapı yoktur. Fakat hemen belirtmek gerekir ki dilsel ifadeler, görevi sadece anlamı iletmek olan basit birer araç değil; bunun verasında bir işleve sahiptirler.

Hülasa, "İlm-i Beyan'daki, *teşbih*, *mecaz*, *mecaz-ı mürsel*, *mecaz-ı mürekkebe*, *mecaz-ı akli*, *istiare*, *kinaye* gibi söz sanatları; İlm-i Bedi'de ise *mana* ve *lafızla* ilgili süsleme sanatlarının"⁷² inceliklerine lüzumu kadar ihtimam gösterilmeden ve "mananın üsluba bağlı bir keyfiyet olduğu" anlaşılmadan, Kur'an'ın üslubunun tercümeyle yansıtılma imkânı görülmemektedir. Bu da Cemil Meriç'in deyişiyle, ruhtan yoksun kuru bir lafız olmaktan başka vafsa sahip olamaz. Zira bu, sadece estetik bir kaygının değil, anlama sadakatini de bir gereğidir. Ancak çoğu çeviride, bu denge gözetilmeyerek standart bir dil kullanılmıştır. Konuyla ilgili Suyûtî,

⁶⁹ Cemil Meriç, tercümeyle mütercimim makus talihi olarak görür ve bunun için, İtalyan vecizesindeki *traduttore traditore* (hain mütercim) deyişini kullanır oysa bunu bir iftira olarak değil; en mükemmel tercümenin bile orijinal ifadeleri yansıtmaktan mahrum olduğunu belirtmek için kullanır. Bk. Asım Öz, *Cemil Meriç Kitabı "Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek"* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 254.

⁷⁰ Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 38-44.

⁷¹ Türkçe'de cümleler, yapısına göre (basit, birleşik, bağlı, sıralı cümleler), yüklem türüne göre (isim cümlesi, fiil cümlesi), yüklem yerine göre (kurallı cümle, devrik cümle) ve anlamına göre (olumlu, olumsuz, emir) birbirlerinden ayrılırken, Arapça'da isim ve fiil cümleleri şeklinde genel bir ayırım yapılmakta, sonra bu cümle yapıları basit ve mürekkebe olmak üzere aralarında yeniden taksim edilmektedir. Bk. Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 39-40.

⁷² Cündioğlu, *Kur'an Çevirileri*, 41.

Zemahşerî'den nakille, "Allah'ın kitabını ve mûciz kelimasını tefsir ve tercüme edenler, nazmındaki güzelliği, belagatindeki mükemmelliği korumaya son derece özen göstermelidirler"⁷³ demiştir.

Sözcüğün kullanım sorunu:

Tercümelerde ana sorunlardan biri de sözcükler kullanılırken kavram anlamının mı yoksa terim anlamının mı kullanılacağına bakılmaksızın çeviriler yapılmasıdır. Kavram, "bir nesnenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, sözden çıkartılan mana"⁷⁴ iken *terim*, "bir bilim, sanat meslek dalıyla ya da bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı olan sözcüğe" verilen bir addır.⁷⁵

Kur'an'da yer alan sözcüklerin; tenzil öncesindeki kavramsal anlamları ile mi yoksa sonradan kazandığı terim anlamıyla mı kullanılmış olduklarının, hatta tenzil sonrası dönemdeki anlamında daralma/genişleme olup olmadığının öncelikle tespit edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu, hem "Kur'an semantiği" hem de anlama yöntemi açısından önemlidir. Çevirilerde çoğu zaman bu hassasiyet gözetilmediği için semantik açıdan birçok yanlış anlamlandırmayı beraberinde getirmektedir. Burada Kur'an semantiği, *Kur'an'ın, dünya görüşü manasındadır*.⁷⁶ Kavramların önce odak kelimelere oradan da Kur'an'ın dünya görüşünü yansıtan müstakil birer terimsel manalara dönüştüğüne ilişkin misaller, İzutsu'nun "Kur'an'da Allah ve İnsan" adlı eserinde çokça yer almaktadır.⁷⁷

Sözcüğün kullanım sorununu kısaca özetlersek;

-Nüzul dönemi sonrasında terimleşmiş birçok kavramın, Kur'an'daki anlamına göre değil de Türkçedeki anlamlarıyla kullanılmasından,

-Arapça dil mantığına uygun ifade tarzlarının, Türkçe'nin dil mantığına uygun karşılıklarının bulunarak çevirilerinin buna göre yapılmamasından,

⁷³ Abdurrahman b. Ebu Bekir Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l- Kur'an*, trc. Komisyon (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987),412.

⁷⁴ Doğan, *Türkçe Sözlük*, 620.

⁷⁵ Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük", *Türk Dil Kurumu Sözlükleri* (Erişim 04 Mart 2022). terim md.

⁷⁶ Kırca, "Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları", 13.

⁷⁷ Cahiliyye devrinde takvâ kelimesinin özü, "hayvan olsun, insan olsun, canlı varlığın, dışarıdan gelecek yıkıcı bir kuvvete karşı kendini savunma davranışdır." Bu kelime, İslam'ın inanç sisteminde çok önemli bir dini anlam kazanır: "hüküm günündeki ilahi azap korkusu" sahnesinden geçerek şahsi saf dindarlık (zühd) anlamına erer." Bu konuda bk. İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 20-21.

-Çevirilerde kavramların mezhebi ve ideolojik anlam kalıplarına dökülerek, Kur'an merkezli çeviriden uzaklaşılmasından,

-Ve âyetlerin ne dediğinin öncelenerek ne demek istediğinin büyük oranda göz ardı edilmesinden kaynaklı sorunlar olduğu söylenebilir.⁷⁸

Bir başka çeviri sorunundan bahsetmek gerekirse o da oldukça önemli olan *bağlam sorunu*dur.

Bağlam sorunu:

Bağlam, "bir düşüncenin, bir yapının, bir öğretinin bölümleri arasındaki çelişmeye yer vermeyen bağlantı"⁷⁹ şeklinde tanımlanabilir. Bağlam eğer, lafızların birbirine bağlı olarak ifade ettiği mana bütünlüğü ise Kur'an-ı Kerim'in de herhangi bir metinde olduğu gibi ilettiği mesajın bir bağlamı olmalı yani âyetleri ve pasajları arasında, Kur'an'ın dünyasını resmeden bir anlam örgüsünün bulunması gerekmektedir. "Buna göre her bir âyet tek başına değil, ilgili diğer âyetlerle ilişkisi göz önünde bulundurularak çevrilmelidir."⁸⁰ Bazen âyetler, pasajlar, sureler arasında anlam bütünlüğünün olmadığı izlenimi oluşsa da bu, bilindiği üzere Kur'an'ın sözsel bir metin olması, bir başka deyişle yazılı metin formunda vücuda gelmiş olmamasındandır. İzutsu'nun ifadesiyle; "Kur'an'ın, kavramlar ve terimler aracılığı ile ilettiği mesajın, varlık dünyasının merkezinde Allah vardır." Yani "Kur'an'ı oluşturan müstakil olarak her bir terimin oluşturduğu anlam ağının en tepesinde bulunan Allah, en yüksek odak kelimedir, bütün semantik alanlara, dolayısıyla bütün sisteme hâkimdir."⁸¹ Hal böyle olunca, bu hakikatin göz ardı edilmesi durumunda, yapılacak bir tercümenin başarı şansının olmadığı açıktır. Kur'an'ın metinsel/iç bağlamı bellidir ve tercüme yaparken, âyetlerin bir pasaja, her bir pasajın bir sureye ve Kur'an'ın bütünlüğüne bağlı bir anlam örgüsü bulunduğu bilinmelidir. Buna bağlı olarak da dış bağlam denen "nüzul sebepleri" olgusunun Kur'an'ı anlamadaki önemini tam olarak idrak etmek gerekir. Başka bir şekilde ifade etmek

⁷⁸ Nisâ suresi 4/127. âyetteki henüz "tenzil döneminde terimleşmemiş olan ve "görüş sorma" anlamında kullanılan (رويسنتونك) ifadesindeki "istifta" sözcüğünü, "fetva istiyorlar" şeklinde çevirmek, kavram ve terim ayrımı gözetilmeksizin yapılan çeviri hatasına bir örnektir. Geniş bilgi için bk. Kırca, "Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları", 14.

⁷⁹ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurmu Yayınları, 1975), 24.

⁸⁰ Zülfikar Durmuş, "Dilbilim Açısından Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 10.

⁸¹ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 69.

gerekirse; Kur'an'ın, nüzul sürecinin bidâyetinden nihâyetine kadar, *Allah Teâlâ'nın*, belli bir coğrafyada yaşayan topluma, o tarihin içerisinde müdahalesiyle vücut bulmuş *ilahi bir hitap* olduğu göz ardı edilmemelidir. O halde, hitap- muhatap ilişkisi bağlamında Kur'an'a muhatap olan ilk toplumun sosyokültürel yapısını ve bu kültürün içinde var olmuş dil yapısını bilmeden yapılacak olan tercüme, hiçbir zaman doğru bir tercüme hüviyetini kazanamayacaktır. Bu yüzden tercümede iç ve dış bağlam bütünlüğünün aynı anda gözetilmesi, Kur'an'ın bütününde nazık ve dikkatli bir şekilde uygulanması elzemdır.

Sonuç

Allah'ın, hidâyet kaynağı olan, anlaşılın diye Arapça olarak indirdiği kitabının evrensel niteliği dolayısıyla, Arap olmayanlar için tercüme edilmesi, bir zarurettir. Çünkü ilahi hitabın varlık nedeni anlaşılmaktır. Tercümesinin ne şekilde yapılması gerektiği tartışmasının, yeni oluşmadığı açıktır. Modern çağın, dilbilim kuramları ve teorileri esasen mahiyet itibarıyla yeni söylenmiş sözler değildir. Kadim zamanlardan beri söylenegelen sözlerin, daha çok insan tarafından, yeni fikirler ekleyerek, yeni söylemlerle dile getirilmesinden ibarettir. Tercümenin hele Kur'an tercümesinin zor bir iş olduğu açıktır. Dil bilimcileri ve İslam âlimleri tercümenin nasıl yapılması gerektiği konusunda pek çok fikirler ileri sürmüşlerdir. Dillerin ve tercüme eyleminin doğası gereği, lafzi olarak yapılan bir çevirinin, metnin sahibinin muradını aktarmada muktedir olamayacağı hakikati ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Ö.N. Bilmen lafzi tercümenin caiz olmayacağını ifade etmiştir. O halde Allah'ın kelimadaki muradını en iyi dile getirecek olan tefsîrî tercümedir. Kur'an'ın tercümesi, hangi yöntem ile yapılırsa yapılsın hakikat olan tek bir gerçek vardır ki o da: Hiç kimse tercümeyle aslın yerine koyarak *bu Kur'an'dır* deme şansına sahip değildir.

Mütercim, Allah'ın muradını anlamak ve nesnel bir tercümeyle elde etmek için "çevirisini yaptığı âyetin taşıdığı manayı, Arapçanın ifade imkânlarını en güzel şekilde kullanarak dil kalıbına dökerek Allah, eğer aynı manayı günümüz Türkçesinin ifade imkânları içerisinde dil kalıbına dökmeyi isteseydi hangi ifadeyi ve üslubu kullanırdı?" sorusuna cevap olacak manayı, yeniden inşa etme amacı için yola çıkmalıdır.

Mütercim bütünüyle ön kabullerinden kendini izole ederek, Allah'ın muradı yerine, noksan ya da fazla mana ihdas etmemeye azami derecede dikkat etmeli ve nesnel bir tercümeyle gaye

edinmelidir. Bunun için Kur'an'ın üslup ve beyanını esas alarak kuru bir lafzı değil, manayı ruhuyla birlikte nakletmelidir. Mütercimın amacı, Kur'an ile tercüme dilini konuşan insanlar arasındaki dil engelini ortadan kaldırarak onun anlaşılabilirliğini sağlamak ve özgün dilde uyandırdığı etkiyi hedef dile aktarmak çabasında olmalıdır. Bu da her iki metnin sözvarlığına ve dilin inceliklerine bütünüyle hâkim olmakla mümkün olacaktır. Çünkü tercümede anlatmak, anlamak kadar önemlidir. Aynı zamanda mütercim, *Tefhîmu'l- Kur'an* sahibi Mevdûdî'nin ifade ettiği gibi; muhtevası ya da biçimi itibarıyla daha önce yapılan mealleri aşmak gibi bir maksada sahip olmalı, yalnızca Allah rızası için meal hazırlanmayacağını, Allah'ın rızasının başka yollarla da kazanılabileceğini bilmelidir.

Şüphesiz bunu yaparken mütercim, ilm-i tefsirin, bütün uğraşına, bütün müktesebatına hâkim olmalı, evveleminde hakiki bir tercümenin yolunun tefsirden geçtiğini bilmelidir. Sonrasında, geçerli tercüme yöntem ve teknikleri ile metodolojik bir anlama ve anlatma yetisine sahip olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, hiçbir dil, diğerinden daha üstün değildir; sadece daha farklıdır. Bu bakımdan bir dilden başka bir dile yapılan çevirilerde karşılaşılabilecek güçlükler, dillerin birbirlerinden üstün olmasından değil, farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Türkçe çevirilerde görülen başarısızlık, M. A Ersoy'un da ifade ettiği gibi dilimizin yetersizliğinden değil; tabîî olarak tam bir tercümenin imkânsızlığındandır. Türkçe'nin yetersizliğiyle izah edilmek isteniyorsa da bu makul ve makbul bir sebep değildir. Sorun, mütercimlerin sadece Arapçaya değil; Türkçeye de hâkim olamaması sorunudur.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurmu Yayınları, 1975.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim Konuları Ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi, 2006.
- Aksan, Doğan. *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi, 2004.
- Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihî (Tabakatu'l-Müfessrîn)*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil. *es-Sihâhu Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l- Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1407.
- Chomsky, Noam. *Dilin Mimarisi*. çev. İsa Kerem Bayırlı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Culler, Jonathan. *Saussure*. çev. Nihal Akbulut. İstanbul: Afa Yayınları, 1985.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Cürccânî, Ali İbn. Muhamed es-Seyyid eş-Şerif. *Tarifât- Araçça Türkçe Terimler Sözlüğü*-. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an tarihi*. İstanbul: IFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Demirci, Muhsin. "Tefsirin Tanımı ve Niteliği". 57-80. Eskişehir: Anadolu Üniv. Yayınları, 2010.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd. Şti, 1994.
- Durmuş, İsmail. "Üslûb". *İslam Ansiklopedisi*. 42/383-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Durmuş, Zülfikar. "Dilbilim Açısından Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 7-37.
- Göktürk, Akşit. *Sözün Ötesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrim. *Lisânu'l- Arap*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1414.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Jansen, J.J.G. *Kur'an'a Bilimsel- Filolojik- Pratik Yaklaşımlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Karakaya, Mehmet Murat. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2003.
- Kırca, Celal. "Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/40 (2014), 9-32.
- Koçak, Süleyman. "Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisinin Temel İlkeleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (2008), 299-323.
- Miras, Kamil. "Kur'an-ı Kerim Tercümesi Hakkında". *Selamet Dergisi* 83/4 (1949), 16.
- Öz, Asım. *Cemil Meriç Kitabı "Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek"*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Özgel, İshak. *Kur'an Mealleri Sempozyumu-eleştiriler ve öneriler*-. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

- Öztürk, Mustafa. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsir'in Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Pak, Zekeriya. "30. Cüz'ün Çevirisi ve Çeviri Üzerine Bazı Notlar". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2006), 29-68.
- Pak, Zekeriya. *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -eleştiriler ve öneriler-*. II Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Pak, Zekeriya. "Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlama ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler". *Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler-*. 2/439-456. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Pak, Zekeriya. "Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: 'Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2004), 27-39.
- Pala, İskender. "İskender Pala Leyla İle Mecnunu Anlattı". Haber. *İstanbul* 11. 10 Aralık 2016. Erişim 27 Mayıs 2020. <http://www.istanbultimes.com.tr/basaksehir/iskender-pala-leyla-ile-mecnunu-anlattı-h37235.html>
- Paret, Rudi. *Ker'ân Üzerine Makaleler*. çev. Ömer Özsoy. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.
- Polat, Fethi Ahmet. "Dirayet Ağırlıklı Tefsirler". *Tefsir-el Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. 175-224. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekir. *el-İtkân fî Ulûmi'l- Kur'an*. çev. Komisyon. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Türk Dil Kurumu, (TDK). "Güncel Türkçe Sözlük". *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Erişim 04 Mart 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uygur, Nermi. *Dilin Gücü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1994.
- Ünal, Mehmet. "Tefsire Giriş". *Tefsir-el Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. 107-114. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002.
- Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. New York: Spoken Language Services, Inc., 1976.
- Yazıcı, Gülgün. "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meallerinde Türkçenin Serüveni". *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Hasan. "Elmalılı ve Çantay'ın 'Mukaddimeleri' Özelinde 'Çeviri Olgusu' ve 'Kur'an Meallerine' Dair". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2008), 93-119.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Kur'an İlimleri Menâhilü'l-İrfân Tercümesi*. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.
- iletişim. Erişim 27 Mayıs 2020. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ileti%C5%9Fim%20arac%C4%B1>

